

Frissült tanulságok Monostori Imre:
Közelítések. Kortárs
Kiadó, 2015.

Monostori Imre új kötetének címe – *Közelítések* – előrebocsátja mind a tanulmányíró, mind a recenzált könyvek szerzői által végzett munka folytatásának szükségességét. De jelenti a *Közelítések*ben érintett alkotók (Németh, Illyés, Szekfű) és témák távolodását hagyni nem akaró irodalmár ambícióit is. Monostori igyekszik úgy megszerkeszteni munkáját, hogy az adatoló vizsgálódásain végigvezetett olvasó végül részesüljön Németh László, Illyés Gyula és Szekfű Gyula „szellemiségének összhatásából”. A népi gondolat alakulástörténetének szentelt ciklus pedig ezt az ethoszt (és a szerzői életutak narratíváit) a népi gondolat és az urbánus kritika meghatározta történelmi „térbe” helyezi. Így a tanulmányíró/recenzens nem szorul rá az eszményítés monologikus technikáira, a kötet egésze nyitott marad a diskurzusra.

Azonban felmerülhet a kétség, hogy Monostori irodalmilag korrekt beszédmódja nem késett-e meg. Az irodalomtudományosság identitásválságokkal küzd (a történetiséget a nyelvi fordulat, a teoretikát a kulturális fordulat készletti önvizsgálatra), maga az irodalom pedig – mint *egy* a kommunikációs formák közül – nem vált ki akkora érdeklődést. A presztízsvesztés már nemcsak a múlt évszázadbéli túlértékeléséhez képest szembeűnő, hanem a multimediális kínálatban/fogyasztásban is. Megváltoztak a médiumok, az olvasási szokások, a retorizáltság és stilizáltság fel- és elismertségét biztosító befogadói kompetenciák stb. Akkor kikhez jut el, és milyen hatékonysággal alakítja az „irodalmi tudatot” a *Közelítések* majd' négy száz oldala?

Monostori szakírói gyakorlatát itt a népi gondolat rendíthetetlen napirenden tartása és a külső inspirációk kritikus megrostálása alakítja. Az előbbi nem kíván tőle önleértékelő kompromisszumot: a népi gondolatnak megvolt/megvan a maga európai horizontú elitje (az urbánusok viszont – nélkülözvén a „népet” – megúszták a populizmust). Ami a pályatársakra irányuló figyelmét illeti, ez olykor közvetett módon nyilvánul meg, mint például a Szegedy-Maszák szerkesztette *A magyar irodalom története*i paradigma-váltó vállalkozása esetében. A háromkötetes tanulmánygyűjtemény megjelenése még éppen innen esik a *Közelítések* pástázta időhatáron (2008–2015), de

– a népiek Veres András-féle kritikáját, vagy Orlovsky Géza dobozirodalomtörténet-koncepcióját tekintve – egyértelmű Monostori korrekciós szándéka. (Ám Petrik Bélának *A népi-nemzeti mozgalom történeteiből* című tanulmánygyűjteményét elemezve egy fél mondatdal megvédi Petrik címválasztását.) Ständeisky Évát említi ugyan egy helyütt, mindenesetre kár, hogy a *Gúzsba kötve* (2005) átlépte a *Közelítések* alsó időkorlátját. Ami viszont megfelelt a maga választotta időkeretnek és témakészletnek, azzal szívesen és bátran megtoldta a hagyományos (konzervatív) irodalmi diszciplína kínálatát. Az irodalom „külpolitikája” jelenik meg a történeti, politológiai, szociológiai kötetek reflexióiban. Monostori Imre – miközben üdvözli akár még a szövegpoétikai megközelítést is – már a saját kulturális fordulatánál tart: érdeklődését kiterjeszti a társadalomtudományokra.

Nem gondolom, hogy Monostori a kultúrátudományok nemzetközi áramába szeretne bekapcsolódni, vagy egy új irányzat felé tesz puhatolózó lépéseket. Az viszont bizonyos, hogy egy tudományközi válogatás több olvasót vonz, illetve egy hosszú irodalmári pálya befutóját már bármi érdekelheti.

Akkor most nézzük a részleteket! A *Közelítések* Németh Lászlóhoz kapcsolódó fejezete – a szerző szándékainak megfelelően – csakugyan görcsmentes. Németh maximalista, túlérzékeny, olykor kíméletlen – ismeri el Monostori, de ezekkel a vonásokkal valószínűleg inkább közelebb hozza az írókat az érdeklődőkhöz, mint a monumentalista változattal. Azt sugallja, hogy Németh esendősége legalább annyira „következetes”, mint az elvei. Ha el-elszökik is író-sága felettes énje elől, világnézeti ügyekben mindig kapitulál.

A fejezet élén olvasható a kötet vezér-tanulmánya, amely Németh első, aktivista évtizedét tárgyalja. A „szellemi erők organizátorának” szerepére készülő író szembekerül Osváttal, Babitscsal, nemzedéktársaival. Ahány vállalkozás, annyi kudarc. De sosem az elv vagy idea bukik el, hanem az életbeli érvényesítésük polgári szempontjain fennakadó változatuk. A *Sorsfordító évek* a háború utolsó hónapjainak és a szovjet megszállás kezdetének életrajzi dokumentumait elemzi. Monostori nem érzeléltörést az életműben, szerepváltást annál inkább: a *hősit* felváltja

a *szolgáló*, pedagógizáló, csendes (noha kényszerű) hivatás. Ebből a szolgálattelvő pozícióból 1956 forradalma sem billenti ki, nem szabódezsősödik vissza, publicisztikáinak és naplófeljegyzéseinek lényegéből semmit sem kell visszavonnia a Kádár-érában. *Az 1956-os forradalom élménye és a hatvanas évek magyar szocializmusa* arról akar meggyőzni, hogy Németh mindig elment a falig, amennyire ezt „széchenyis” aggodalmi, történelmi helyzetértékelése megengedte. A forradalomban és 1956 után is az ideálszocializmust kereste, szolgálta. A színpadi művekről írt tanulmány („*A bűn az, hogy az ember sok a világnak*” – *A Németh László-drámák fő szövegei*) mintha az ideaember sikertelenségére keresett dramatizált válaszokat látná korszakos hullámokban újra és újraéledni. A következő írás a Némethnél bizonyított elvi-erkölcsi állandóságot terjeszti ki Németh első monográfusára, Vekerdi Lászlóra. Két, húsz év különbséggel megjelent kötetét fogja össze egy recenzióba. Azt a paradoxont, hogy a gyorsuló idő mégis hogyan tűrheti a beszédmód változatlanágát, magával Vekerdivel oldja fel: a ’68-as fordulat véget vetett Németh László korának. Így a ’70-es és ’90-es portré ugyanazt a múlttá rögzült állapotot tanulmányozza, persze frissült tanulságok reményében. A Görömbei András Németh László-képéről írt összefoglalót egy történész-politológus tanulmánykötetének ismertetése követi. Békés Márton Németh minőség-forradalmában konzervatív (hagyományra építő), antimoderista koncepciót lát, s ez szerintem – a pályakezdecsig visszagombolyítva a szálat – Babits 1925-ös „kiáltványára” (*Új klasszicizmus felé*) vet új fényt. A Németh-fejezet utolsó két recenziója az író regényeivel foglalkozó tanulmányköteteket vizsgál. Itt Monostori Imre Szitár Katalin nyelvi-poétikai, majd Olasz Sándor komparatiztikai szempontú gondolatmenetét követi, kommentálja.

A Szekfű Gyulának szentelt fejezet két konferenciakötet lapoz végig, és egy eszmetörténeti karakterű, Kovács Imre, Szekfű Gyula és a Magyar Szemle hívószók köré épített cikket közöl. Monostori készülő új tanulmánykötetének főalakját bocsátja előre, s iktatja a Némethet és Illyést pertraktáló ciklusok közé. Szekfű szerepeltetésével a *Közelítések* válogató elve felbillenthetetlen, hármastámaszlopot kap: mindhárom szellemi nagyság életművében kérdéses ugyanis a világháború előtti pályaszakaszuk és az 1945-ös fordulat utáni szerepvállalásuk viszonya. Monostori e vonatkozásban a belátásra, a kény-

szérhelyzet vállalására, a szellemi obstrukció elutasítására helyezi a hangsúlyt.

A *Közelítések* Illyés Gyula-dossziéja a *Szerkesztő a vészkorszakban. Illyés Gyula és a Magyar Csillag* (Horváth István–Illyés Mária), a *Lélegzetvétel. A Válasz 1946–1949* (Széchenyi Ágnes), a „*Haza a magasban*” (Vasy Géza) és az *Egy vers* első kötetéhez (szerk.: Pomogáts Béla) fűz adalékokat, elemző észrevételeket. Monostori az Illyéshez való kritikus viszonyulás két változatára utal: az egyik a költő ironikus túlértékelésével az irányzat jövőtlenségét sugalmazza, a másik Illyés politikai megnyilvánulásainak egyértelműségét, s ezzel összefüggésben költői hitelét is vitatja. Talán ha Németh László *új nemzedék*-tanulmányai felől szemléljük a jelenséget, akkor rátalálhatunk az ellenkritika mozgatórugójára: Illyésnek a közéleti forgolódásaihoz képest (Aczél-vacsorák, Kádárral parolázás) csak egyetlen megbocsát-hatatlan világmépi fordulata volt – amikor megírta a *Nehéz földet*. Ráadásul az *Egy mondat a zsarnokságról*ban olyan új nemzetképet alkotott, amelyben az eltérő indíttatású, erkölcsi felfogású, „vallású” személyiségekből álló összmagyarság egy közös bűn hálójában vergődik. Közülünk senki sem öltheti magára az ítélkező kívülálló szerepét.

A válogatás utolsó fejezete a népi gondolatról (is) szóló szakmunkákat véleményez. A *legmeggrázóbb* Papp Istváné (*A magyar népi mozgalom története – 1920–1990*), aki befejezettnek tekinti a mozgalmat, sőt az irányzat egészét. Egy történész általában a lezárt epochákra esküszik. A *Közelítések* – noha nem tud beszámolni a hatástörténetet kontinuussá tevő szépírói termésről – próbál kedvet csinálni a folytatáshoz, minimálisan a diskurzus fenntartásához. Az *Új felfogásban Erdei Ferencről* Bognár Bulcsú és Huszár Tibor monográfiáit ütközteti, majd Petrik Béla két tanulmánykötetét (*A teljes kép felé; A népi-nemzeti mozgalom történeteiből*) veszi górcső alá, figyelmesen és elismerőleg. A ciklus és egyben a kötet utolsó írása Salamon Konrád *A harmadik úton – Magyar irodalmi és történelmi sorsfordulók* című könyvének főbb állításait emeli ki.

A negyedik fejezet központi problémája a népi-urbánus vita, pontosabban ennek értelmes értelmezése. Monostori hangsúlyozza, hogy a magyar – nem-magyar szembeállítás tarthatatlan, akárcsak a konfliktus elkenésének kísérlete, hiszen nem akárcsak csatároztak. (Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a humán értelmiség önvizsgálatán túl érdemes volna a

Fülöp Antal Andor: Csendélet őszi virágokkal és citromokkal, 1932
(Böhm-gyűjtemény, Németország)

pénzügyi-műszaki menedzsment és az állami bürokrácia képviselői kollaborációjának is utánajárni...) A másik lényegi momentum, a *Közelítések* egészét átható tanári attitűd: az áthagyományozás/felvilágosítás kötelessége. Vajon a középiskolában arányosan jelenik-e meg a népi mozgalom, mondjuk a Nyugat mellett? (Hadd idézem egyik tankönyvkiadónk netes összefoglalóját „Az ún. népi írók stílusáról”: „A népi-ek a naturalizmust és a realizmust gyúrták össze egy rétegeideológiával, amelyet a nacionalizmussal rokonítottak. Legjobbjaik nem határolták el magukat az iskolázott műveltségtől, ám a zömük inkább az esztétikailag egyre kevesebb értéket őrző népnemzeti irányzat demagógiájához, közönségkiszolgálásához kapcsolódott.”) Monostori aggodalmait aligha túlozhatjuk el.

A *Közelítések* legszembevetőbb jegye a pontos megszerkesztettség. (Nem véletlen, hogy számára épp ez a recenzált kötetek egyik értékmérője.) Az első három fejezet egységesen a kronologikus rendbe állított, biografikus vonatkozású írásokkal indít, majd az áttekintő/összefoglaló munkák következnek, végül a fontos részletkérdések zárják a ciklust. A negyedik rész a szakmaiság különböző szintjeit járja be – úgy, hogy az utolsó dolgozat a Tamás Attilának ajánlott kötetet egy hasonlóan nagyra tartott tanáregyéniséggel teszi keretessé. Ez a kiegyensúlyozottság, tudatosság érvényesül a nyelvhasználatában is: kerüli a túlzásokat, a szakterminológiát lefordítja, mondat szerkezetei köznyelvi-ek. (Csak ritkán csúszik be ilyesfajta félmondat: „az általa történt szellemi feldolgozás időbeli fázisát tekintve”) A racionális megértő mód, a tanári jóindulat retorikája viszont ront az élményszerűsége-
n. Egy esszéisztikus nyelv személyes olvasónaplóvá tehetné volna a dolgozatoknak ezt a korrekt struktúráját. Több „gyengesség” erősíti az összhatást, s ami itt sem mellékes: a jámbor olvasó szimpátiáját.

A kötet érdemei nyilvánvalóak, jelentőségéről viszont szólni kell pár szót. A Németh szervezői ambícióiról szóló tanulmány azt a kezdeményező értelmiségi szerepet állítja elénk, amelyet ma egyre kevesebben vállalnak. Inercia, ötlettelenség, kényelemszeretet, egzisztencia-féltés lassítja a szellemi élet normális működését. Németh buzgólkodásában meg tapasztalható a közösségépítő önérvényesítés paradox példája. A drámákról írott áttekintés pedig arról győz meg, hogy nem lehet mindent a politika terében, politikai fogalmakkal artikulálni, hiszen létezik emberi ügy. Az emberek közti kapcsolatok drámája magasabb rendű a pártosztórák kínálta dramaturgiánál. Monostori Imre erre (is) felhívja a figyelmünket.

Kovács Imre Attila